

اظهار نظر کارشناسی درباره:
چگونگی ساماندهی صید ترال در آب‌های جنوب کشور

دفتر مطالعات زیربنایی

گروه محیط زیست

گزارش اول

فروردین ماه ۱۴۰۱

مشخصات گزارش

شماره مسلسل:

۲۵۰۱۸۱۷۶

تاریخ انتشار:

۱۴۰۱/۱/۳۰

مقدمه

با توجه به مشکلات اخیر درخصوص استفاده نادرست از تور ترال به منظور صید فانوس ماهیان و آسیب‌های جدی شیلاتی و اجتماعی ناشی از آن در سطح جامعه بهره‌بردار و کشور و همچنین توصیه ریاست محترم جمهور مبنی بر ساماندهی فعالیت‌های صید ترال، این گزارش سعی کرده است تا با اتکا به نقطه نظرات کلیدی و کارشناسی درباره صید فانوس ماهیان، ضمن آسیب‌شناسی این روش صید به راهکارهایی درباره چگونگی ساماندهی و مدیریت فعالیت صید ترال بپردازد.

بررسی روش‌های صیادی سنتی و صنعتی در آب‌های ایران

روش‌های صیادی شامل دو روش کلی صید انتظاری و صید تعقیبی است. روش اول معمولاً و از دیرباز توسط صیادان ساحلی و سنتی به کار برده می‌شده و از روش‌ها و ابزاری مانند تور گوشگیر، قلاب و گرگور (قفس‌های فلزی) و یا مشت استفاده می‌نماید. در روش دوم، که ابزار پیچیده‌تر و گران‌تر و نیاز به تخصص و شناورهای مجهز دارد، از ابزار و روش‌هایی مانند ترال، رشته قلاب‌های کششی و یا روش پرساین (تورهای کیسه‌ای احاطه‌ای) استفاده می‌شود که معمولاً خاص شناورهای صنعتی است. ۱. در آب‌های ایران هر دو نوع روش صیادی به کار برده می‌شوند که صید سنتی از دیرباز و هزاران سال قبل انجام می‌شده است، ولی صید صنعتی از حدود نیم سده گذشته به بعد و توسط تور ترال کفی برای صید میگو و ماهیان کفزی مرسوم گردید که تا به حال نیز با محدودیت‌هایی ادامه دارد. استفاده از روش پرساین برای صید ماهیان پلاژیک درشت مانند تون ماهیان و شیر و قباد نیز فقط حدود ۳۰ سال است که در کشور مورد استفاده قرار گرفته است.

۲. از نظر نحوه صید آبیان، برخی از این روش‌ها انتخابی عمل کرده و آبری خاصی را به دام می‌اندازند، لذا صید ناخواسته و اصطلاحاً صید ضمنی آنان کم و یا کمتر است که از جمله تورهای گوشگیر و خصوصاً قلاب است؛ هرچند اگر این نوع ابزار نیز استاندارد نباشند، لطمه شدیدی به ذخایر آبیان وارد می‌کنند. مثال بارز این امر، استفاده از تورهای غیرقانونی گوشگیر مونوفیلانت و یا اصطلاحاً تورهای نامرئی است که سال‌هاست در جنوب کشور مورد استفاده صیادان سنتی است. این نوع تور انتخابی عمل ننموده و به همین جهت بسیاری از آبیان ریز و یا درشت و یا ناخواسته مانند لاک‌پشتان حفاظت شده دریایی را به دام انداخته و بدین لحاظ آفت مهمی برای آبیان جوان و نابالغ نیز محسوب می‌شود. نمونه بارز ماحصل استفاده از این نوع ابزار غیرقانونی، صید بچه ماهی‌های حلوا سفید؛ که با ارزش‌ترین ماهی آب‌های جنوبی است، و یا صید بچه ماهیان ماهی سفید، کفال و یا کپور دریایی توسط صید پره با چشمه‌های غیر استاندارد و ریز بدنه تور است که بسیار بدتر و مخرب‌تر از تور ترال عمل نموده و بخش قابل توجهی از جمعیت نابالغ ماهیان را به دام می‌اندازد. این امر، یکی از علل اصلی کاهش ذخایر ماهیان دریای خزر است. از بین روش‌های فوق، تور ترال کف یا گوفه، یکی از روش‌هایی است که تور به صورت یک کیسه بوده

و پشت یک شناور کشیده می‌شود و هر چه که سر راه باشد، وارد کیسه تور می‌شود. این نوع صید جزو روش‌های تعقیبی است که به واسطه کارایی روش صید و بالنتیجه بالا بودن میزان صید، کاربرد آن امروزه در دنیا بسیار مرسوم است. این تور در سطح، وسط (ستون) آب و روی بستر دریا کشیده می‌شود که بر حسب نوع گونه آبی متفاوت است. نوع میان آبی آن در ایران و برای اولین بار در جهان و در کشور در دهه ۱۳۶۰ برای صید میکتوفیده در آبهای دریای عمان و نوعی که روی بستر کشیده می‌شود، برای صید ماهی و میگو به کار می‌رفته است. کاربرد این نوع تور به واسطه آثار مضر جانبی آن از دهه ۱۳۶۰ به بعد توسط شیلات محدود شد و صرفاً برای صید میگو در خلیج فارس و برخی آبریزان دیگر توسط شیلات مجاز شمرده شد که اختصاصاً باید با این روش صید شوند. تور ترال کف دارای ۳ ضرر عمده بر محیط و ذخایر آبی است. اول اینکه چون بر روی بستر کشیده می‌شود، بستر و جانداران درون و روی آن را بر هم زده و زیستگاه‌های آنان را تخریب می‌نماید. دوم اینکه به واسطه این که غیرانتخابی عمل می‌کند، کل آبریزان در مسیر عبور تور به صورت درهم و ریز و درشت به دام افتاده و به همین لحاظ صید ضمنی آن بسیار بالاست. البته امروزه در دنیا با نصب دریچه‌های فرار آبریزان ناخواسته، از مقدار صید ضمنی به نحو بسیار قابل توجهی کاسته شده است ولی متأسفانه در ایران این اقدام مهم به فراموشی سپرده شده است. آسیب سوم، به دام انداختن برخی آبریزان در معرض خطر مانند لاک‌پشتان حفاظت شده دریایی و یا برخی کوسه‌هاست که این مورد نیز می‌تواند با تعبیه دریچه‌های مخصوص به صفر و یا حداقل رسد.

اظهار نظر کارشناسی درباره چگونگی ساماندهی فعالیت‌های صیادی در آب‌های جنوب کشور

با عنایت به موارد فوق، مشخص می‌شود که برخی مشکلات پیش آمده در خلال سال‌های گذشته مرتبط با صید فانوس ماهیان، ناشی از عملکرد سازمان شیلات بوده است که منجر به نکات مذکور در مورد استفاده از روش ترال بوده است. اتفاقاً روش صید ترال میان آبی چنانچه درست عمل شود، نه دارای صید ضمنی و ناخواسته خواهد بود، نه بر بستر دریا لطمه وارد می‌سازد و نه به حریم صیادان سنتی منطقه تداخل و تجاوز ننموده و موجب بروز نارضایتی در بین آنان نخواهد شد. به علاوه، موجب استمرار بهره‌برداری صحیح و بهینه از منابعی خواهد شد که از گذشته به روش ترال استحصال شده و کمکی به بنیه اقتصادی کشور خواهد بود.

از طرف دیگر جای دارد تا به این موضوع اشاره شود که در حال حاضر تخلفات صیادی در حال انجام در دریای عمان مربوط به روش ترال نبوده و هزاران ابزار و شناور صیادی و عمدتاً قایق، بدون مجوز و غیرقانونی در حال فعالیت در آب‌های دریایی کشور می‌باشند که آثار مضر ترال در مقابل آنان و صدمه‌ای که به ذخایر وارد می‌نمایند قابل مقایسه نبوده و نهادهای متولی نیز قادر به جلوگیری از این وضعیت نمی‌باشند. علت عمده این امر البته نیازهای اقتصادی جوامع ساحلی و صیادی است که با توجه به فقر و محرومیت حاکم بر منطقه و فقدان مشاغل جایگزین، اقبال بیکار ساحلی اجباراً چاره‌ای جز روی آوردن به دریا ندارند.

با عنایت به موارد فوق، واقعیات موجود و همچنین بر مبنای اخذ نظرات کارشناسان خبره و دست اندرکار شیلاتی، جوامع صیادی و بهره‌برداران و ذی‌نفعان، در ادامه نظرات این مرکز در خصوص مشخص نمودن زمینه‌های فعالیت صیادی در آب‌های جنوبی که در حال حاضر باید مشخصاً باید به روش ترال انجام شوند، ارائه می‌شود.

۱. صید میگو در آب‌های ساحلی به روش ترال کف همچنان و بر مبنای مقررات و ضوابط شیلات (دستورالعمل مدیریت صید ترال، تیرماه ۱۴۰۰) ادامه یابد.

۲. صید ماهیان یال‌اسبی در اعماق بالاتر از ۵۰ متر و خارج از فاصله ۱۲ مایل دریایی، در خلیج فارس در جنوب ناحیه مطاف در استان بوشهر و جنوب قشم در تنگه هرمز در استان هرمزگان توسط شناورهای کلاس طبس و کیش و با صید ضمنی کمتر از ۱۰ درصد در زمان‌های مشخص ادامه می‌یابد.

۳. صید ماهی مرکب با روش ترال مورد بازبینی و تجدیدنظر قرار گرفته و سپس بر مبنای میزان ذخایر در دسترس، نحوه بهره‌برداری از این آبی شامل تعداد شناور، زمان و مکان صید، میزان صید ضمنی و ترکیب و درصد گونه‌ای این صیادی کاملاً مشخص و معلوم شود. میزان

مجاز صید ضمنی برای این صیادی از طرف شیلات حداکثر ۴۰ درصد در نظر گرفته شده که مقدار بسیار بالایی است و عملاً زمینه تخلف را موجب می‌شود؛ به طوری که در حال حاضر اکثر شناورهای دارای چنین مجوزی، به اسم صید این آبی، مرتکب تخلف شده و ترال کف را برای صید دیگر ماهیان بستری انجام می‌دهند.

۴. طبق «دستورالعمل مدیریت صید ترال» تدوین شده توسط سازمان شیلات ایزان در تیرماه ۱۴۰۰، شیلات هرساله به تعدادی تراولر کفروب مجوز صید گروه آبیان شامل ماهی مرکب، یال‌اسبی، حسون و سلطان ابراهیم را به صورت کلی و به مدت ۴/۵ ماه و خارج از فاصله ۱۲ مایلی از ساحل در محدوده طول جغرافیایی ۵۹ درجه تا ۶۱ درجه و ۲۵ دقیقه صادر می‌نماید. از آنجا که برای صید ماهی مرکب مجوزهای جداگانه صادر می‌شود و همچنین میزان ذخایر و میزان برداشت مجاز بروز این آبیان در دسترس نیست، ادامه این روند مطمئناً منجر به صید بی‌رویه و تخلفات صیادی متعدد می‌شود. به مانند بند قبلی، پیشنهاد می‌شود تا این فعالیت نیز محدود و یا متوقف شود تا بر مبنای نتایج جدید تحقیقات شیلات، تصمیمات جدید مدیریتی اتخاذ و ابلاغ شود.

۵. برای صید فانوس‌ماهیان، که در حال حاضر به واسطه تخلفات عدیده متوقف شده است، بررسی سوابق امر حاکی از این است که علل اصلی این امر شامل، کوتاهی، قصور و تخلفات بوده است. از ابتدای توسعه این صیادی در اموری مانند اختصاص درصد صید ضمنی بالا برای شناورهای فعال، صدور مجوزهای بیش از حد توان کنترل شیلات و افزایش رشد سرطان‌گونه‌ای تعداد آنها، نامناسب بودن اکثر و یا قریب به یقین تمامی این شناورها از نظر برخورداری از امکانات و ابزار مناسب صید فانوس‌ماهی در اعماق (مانند ظرفیت شناور، برخورداری از تور مناسب، نت‌ساندر و اکوساندر) و همچنین محدود بودن صیدگاه‌های آنها به منطقه جاسک بوده است که منجر به بروز مشکلات عدیده اجتماعی بین صیادان و جوامع صیادی منطقه که حیات و ممت آنها به ذخایر دریا وابسته است، می‌باشد. به همین لحاظ پیشنهاد می‌شود تا در حال حاضر ممنوعیت این صیادی ادامه یابد، ولی به موازات و برای ۶ ماه آینده، شرایط به کارگیری تعداد معدودی شناور مجهزتر و کاراتر به تعداد حدود ۱۵ الی ۲۰ فروند در محدوده بالای ۱۲ مایل دریایی و بیش از ۲۰۰ متر عمق در سرتاسر گستردگی ذخایر این ماهی در دریای عمان، بررسی تا پس از تأیید و فراهم شدن شرایط کنترل و نظارت بر آنها، زمینه فعالیت آنها بر مبنای نظرات تحقیقات شیلات فراهم شود. در این راستا، میزان تخصیص درصد صید ضمنی قبلی باید ملغی و فعالیت‌های صیادی منحصراً بر صید فانوس‌ماهیان متمرکز شود. نتایج تجربیات پژوهش‌های متعدد قبلی نشان می‌دهد که چنانچه از شناورهای مجهز و مرتبط استفاده شود، بیش از ۹۰ درصد صید حاصله فانوس‌ماهی خواهد بود و با توجه به افزایش قیمت فروش این ماهی، این فعالیت اقتصادی خواهد بود و دیگر نیازی به صدور مجوز برای صید ضمنی دیگر گونه‌ها، که منشأ تمامی این تخلفات و اعتراضات بوده است، نمی‌باشد. در غیر این صورت و تا محقق شدن و فراهم شدن این ملزومات و سازوکارها، صیادی فانوس‌ماهیان تا اطلاع بعدی به کل متوقف شود. باید به این موضوع اشاره نمود با توجه به اینکه این شناورها تماماً از سوخت دولتی استفاده نموده که در کل نیز سهم قابل‌ملاحظه‌ای محسوب می‌شود، لذا چنین تخصیصی در صورت دور شدن از اهداف اصلی آن و بروز لطمه به ذخایر دریایی و ایجاد نارضایتی گسترده و هدر دادن بیت‌المال به هیچ‌وجه توجیه‌پذیر و عادلانه نیست.

۶. از آنجا که در سال‌های گذشته مؤسسه تحقیقات شیلات از پیکره سازمان شیلات منفک و ارتباط ارگانیک و تحقیق‌محور آن دچار اختلال شده است؛ پیشنهاد می‌شود تا این مؤسسه از ساختار سازمان تحقیقات و آموزش وزارت کشاورزی (تات) منفک و مجدداً به جایگاه قبلی خود در قالب یک معاونت در ساختار سازمانی شیلات ایران باز گردد، زیرا منشأ بسیاری از تخلفات و نابسامانی‌های استحصالی از ذخایر دریایی و مشکلات پیش‌آمده در سال‌های اخیر، ناشی از چنین جدایی تولید از تحقیق و مبهم بودن نحوه صحیح بهره‌برداری از ذخایر و مهمتر از همه، بی‌توجهی مسئولان ذی‌ربط بوده است. البته در حال حاضر ارتباطاتی بین سازمان شیلات و مؤسسه تحقیقات وجود دارد، ولی بیشتر جنبه ابتکاری و یا موردی داشته و فاقد ارتباطی ارگانیک و بر مبنای توسعه تولیدمحور است. این امر مطمئناً به ارتقای جایگاه و اعمال مدیریت شیلات در سطح کشور و تقویت بنیه ساختاری و اعتباری تحقیقات نیز منجر خواهد شد.

جمع‌بندی

با توجه به موارد فوق‌الذکر، پیشنهاد می‌گردد تا به‌منظور ساماندهی و مدیریت صید ترال در کشور، باید ممنوعیت صید ترال همچنان ادامه یافته، ولی به موازات برای ۶ ماه آینده، شرایط به‌کارگیری تعداد معدودی شناور مجهزتر و کارا تر در محدوده بالای ۱۲ مایل دریایی و بیش از ۲۰۰ متر عمق در سرتاسر گستردگی ذخایر این ماهی در دریای عمان، بررسی تا پس از تأیید و فراهم شدن شرایط کنترل و نظارت بر آنها، زمینه فعالیت آنها بر مبنای نظرات تحقیقات شیلات فراهم شود. همچنین مرکز پژوهش‌های مجلس پیشنهاد می‌کند تا دستورالعمل مدیریت صید ترال تدوین شده توسط سازمان شیلات در سال ۱۴۰۰ با توجه به توان محیط دریا و تجربیات و نتایج تحقیقاتی و مسائل اجتماعی-اقتصادی جامعه صیادی، مجدداً بازبینی و بازنگری کامل شود.